

100 Soruda Çanakkale Muharebeleri

Zekeriya Kurşun-Ali Satan

İstanbul, Rumuz Yayınları, 2020, 190 sayfa, ISBN: 978-605-5112-98-1

Ümit ÇALIŞKAN*

Çanakkale muharebeleri, Osmanlı Devleti'nin, Türk milletinin, 1. Cihan Harbi'nin ve dünyada birçok milletin kaderini tayin edici etken olması hasebiyle ehemmiyet arz etmektedir. Bugüne kadar üzerine çok yazılmıştır ancak bahsedeceğimiz eseri diğerlerinden ayıran nokta Çanakkale Savaşları'yla alakalı insanların aklına gelebilecek soruların büyük kısmına bilimsel bir bakış açısıyla cevaplarını içinde barındırmasıdır. Eserin müellifi Zekeriya Kurşun hocamız da Ali Satan hocamız da döneme ilişkin kaynak niteliğinde eserleri neşretmiş ve anılan dönemle ilgili hemen akla gelen kıymetli tarihçilerimizdendir.

Osmanlılar ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti de uzun süre bölge için Ege Denizi yerine bölgede yer alan adaların sayıca fazla olmasından dolayı Adalar Denizi ifadesini kullanmıştır. Çanakkale Boğazı bölgeyi elinde bulunduran devletler açısından tarihin her döneminde ehemmiyet arz eden, bu nedenle savunması için gerekli tedbirlerin alındığı bir yerdir. Osmanlı Devleti İstanbul'u fethettikten sonra Çanakkale Boğazı'nı güçlendirmek için kaleler inşa etmiş ve burası askerî yönden her daim tahkim edilen bir bölge olmuştur. Boğaz'ın önemini en basit şu açıdan görebiliriz: Osmanlı Devleti'ni tehdit etmek isteyen devletlerin ilk aklına gelen noktalardan biridir. 1807 yılında İngiliz donanması, 1911'de Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyan donanması bunu gerçekleştirmiştir.

Osmanlı ordusu 20. yüzyılın başından itibaren bir cihan harbinin çıkacağını görmekteydi. Bunun için de

---

* Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencisi, umitcaliskan71@gmail.com

yalnızca Çanakkale’de değil, imparatorluğun her coğrafyasında gerekli tedbirleri almaya gayret etmiştir. 1. Cihan Harbi’ne İttifak Devletleri safında dahil olmak zorunda kalan Osmanlı Devleti’nin Çanakkale cephesi 3 Kasım 1914 tarihinde açılmış, 9 Ocak 1916’ya kadar da sürmüştür. Burada yaşanan muharebelerin tamamı Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası’nda yaşanan deniz ve kara muharebelerinden müteşekkildir. Harp tarihi açısından denizaltı ve hava kuvvetlerinin kullanılması sebebiyle bir ilki teşkil etmektedir. (s.21) İngiltere’den alınan savaş gemilerimizin teslim edilmemesi gibi halktan toplanan yardımlarla Fransa’dan sipariş edilen kara ve deniz uçaklarımız da teslim edilmemiştir.

İtilaf Devletleri ve özellikle İngilizler için Çanakkale’de bir cephe açma fikri her zaman vardı. Churchill tarafından Ağustos 1914’te İngiliz Savaş Konseyi’nde bu fikir gündeme getirilmiş ve ilgililerden rapor hazırlanması istenmiştir. Çanakkale cephesinin açılmasının çeşitli sebepleri vardır. Çanakkale’yi geçip İstanbul ele geçirilirse Osmanlı Devleti tamamen saf dışı kalacak, asırlık Şark sorunu Batılılar açısından çözülecekti(!). Almanya savaşta tek başına kalacak ve bağımsız kalan Balkan devletleri İtilaf bloğuna dâhil olacaktı.

Ayrıca boğazlara hâkimiyet noktasında İtilaf bloğunda da çekişme mevcuttur. Özellikle İngilizler ve Ruslar arasında birbirine karşı bir güven problemi vardır. Ayrıca Fransızlar, Çanakkale cephesinin açılması ve boğazın geçilerek İstanbul’un düşeceği inancını İngilizlerle aynı oranda paylaşmamaktadır. Onlar bu konuda biraz daha isteksizdir. Fransızlar olası bir başarı halinde boğazları İngiliz ve Ruslara bırakmamak amacıyla Çanakkale’de bulunmuştur. İngiliz ve Fransız denizaltılarının adeta birbiriyle rekabet eder halde Marmara’ya defalarca geçme girişimi olmuş, hatta bunların bazıları da başarılı olmuştur. Ancak bunlar ya batırılmış ya da tekrar Çanakkale’ye geçmek durumunda kalmıştır.

İtilaf Devletleri, İngiliz ve Fransızların sömürgelerinden getirdikleri askerlerle birlikte yaklaşık 500 bin kuvveti bulundururken yine Türk tarafının asker sayısı da 500 bine yakındır. Bu açıdan 1 milyon insanın bizzat içinde bulunduğu bir savaştan söz ediyoruz. Her iki tarafın da şehit ve yaralı sayılarında kaynaklarda farklılıklar söz konusu olsa da İngilizlerin 43 bini ölü olmak üzere 205 bin, Fransızların 49 bin, Türklerin ise 211 bin ilâ 218 bin arasında kaybı olduğu zikredilmektedir. (s.13-14)

1914 yılında İngilizlerin Çanakkale Boğazı’nı geçmek için gerçekleştirdiği girişimler neticesinde Osmanlı Devleti boğazları uluslararası trafiğe kapatmış ve mayınlar döşemek suretiyle tedbirler almıştır. Nitekim 3 Kasım 1914’te Birleşik Krallık donanması boğazda bulunan tabyalara ateş açmıştır. Buna tabyalardan karşılık verilmiştir, Osmanlı Genelkurmayı burada direnç gösteren 13 ere özverilerinden ötürü liyakat madalyası vermiştir; 2 gün sonra da İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir. (s.25)

Yunanistan o tarihlerde tarafsız olmasına rağmen İngilizlerin destek talebine olumlu cevap vererek her daim Türk’ün karşısında olma pozisyonunu devam ettirmiştir. Yine çoğu Rus topraklarından göçen Filistin topraklarında bulunan ve Mısır’a geçen Yahudi, İskenderiye Hahambaşı tarafından yemin ettirilerek İngiltere saflarında Siyonist müfrezesinde görev almıştır. Bu müfreze Siyonizm’in tarihi

içinde de sembolik bir ehemmiyete sahiptir.

İtilaf donanmaları gerekli hazırlıklarını tamamlayıp 15 Şubat 1915'te boğaza ilk saldırılarını başlatmışlardır. 19 Şubat ve 25 Şubat tarihlerinde de bu saldırılar devam etmiştir. Boğazda bulunan Ertuğrul, Orhaniye ve Seddülbahir tabyalarından muazzam bir gayret neticesinde ciddi manada direniş gösterilmiş ve başarı elde edilmiştir. İlk karaya çıkma girişimi 4 Mart 1915'te denenmiştir ancak askerler bir adım dahi ilerleyemeden dönmüştür. Burada Seddülbahir Kalesi içerisinde yer alan Çavuş Mustafa oğlu Mehmet'in kumandanlığında yarım takım askerin verdiği süngü mücadelesi ile düşmana siper olması takdir edilecek davranışlardır. Bunu öğrenen Yarbey Mustafa Kemal, Mehmet Çavuş'a nişan verilmesi için kumandanlığa müracaat etmiştir. (s.35)

Alınan bütün bu olumsuz sonuçlara rağmen Amiral Carden, Churchill'e gönderdiği telgrafta iki hafta içerisinde İstanbul'da olacaklarını haber vermektedir. Bu amaca vâkıf olmak için 18 Mart'ta gerçekleştirilen deniz ve kara harekâtında dünyanın en büyük savaş gemilerini kullanan İtilaf bloğu insanüstü direniş gösteren, adeta varını yoğunu ortaya koyan Türk askeri karşısında kesin bir mağlubiyete uğramıştır. Bu amansız harp esnasında gayretlerinden ötürü birçok askerimize nişan ve çeşitli onure edici ödüller verilmiştir. Bunlardan biri de Kilitbahirli Teğmen Hasan Hulusi ile Trablusgarplı Üsteğmen Mevsuf'un Dardanos bataryasındaki gayretlerinden ötürü bataryanın adının *Hasan Mevsuf* olarak değiştirilmesidir. (s.41) Yine 18 Mart'ın neticesinden ötürü Çanakkale Mevki Kumandanı Cevat Paşa'ya *18 Mart Kahramanı*, Padişah V. Mehmed Reşad'a da Gazi unvanı verilmiştir.

18 Mart'ta batan ve ağır hasar alan Fransız ve Birleşik Krallık donanmaları zaman kaybetmeden hemen takviye edilmiştir; bu da İtilaf bloğunun Çanakkale'ye verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Ancak bütün bunlar Türk askerinin öfkelerini, azmini kaybetmesine neden olmamış; tam aksine, Seyid Onbaşı'nın da ifade ettiği gibi askerimiz "*hürsünü boşaltmış*", olanca gücüyle 276 kilogramlık mermiyi dahi kaldırmıştır. Ancak ne hazindir ki Seyid Onbaşı savaştan sonra hayatını ormandan topladığı odunları kömür yaparak idame ettirmiştir. Bu da insanımızın asaletini, bizim de vefamızı(!) göstermektedir. 18 Mart'tan sonra takviyelerle birlikte İtilaf Devletleri dünya tarihinin o güne kadar gördüğü en büyük amfibi (kara, deniz, hava) harekâtını gerçekleştirmiş olsa da emellerine ulaşamamıştır.

8 gün 8 gece süren Zığındere Muharebesi, zayıatın en fazla ve en kanlı olanıdır. Bu nedenden buraya *Şehitler Sirtı* adı verilmiştir. Burayı geçip Alçitepe ve Kirte'ye sahip olmayı isteyen İtilaf bloğu kendini siper eden Türk askerinin engel olmasıyla bu amacına ulaşamamıştır. Harp bir süre sonra kara muharebelerine dönmüş, ancak yine de muvaffak olamayan İtilaf bloğu II. Kirte Harbi'nden sonra müttefik arayışına girerek verdiği tavizlerle İtalya'yı kendi safına dâhil etmiştir. Zira bu muharebede düşman da Türk tarafı da çok büyük zayıat vermiş, harbin en kanlı ve en önemli safahatlarından biri yaşanmıştır.

Düşmanı karada ilk tutunduğu yerlerden atmak için taarruz edilmek istense de düşman gemilerinden açılan ateşler ile beklemek zorunda kalınmıştır. Ancak daha sonra Mustafa Kemal kumandanlığındaki 14. Alay ve 25. Alay süngü savaşı vermiştir. Burada yaşananları Mustafa Kemal, Ruşen Eşref'e verdiği

mülakatında “...*düşmanla aradaki mesafe 8 metre yani ölüm...*” diyerek tam manasıyla tasvir etmiştir. (s.70) Mustafa Kemal’e göstermiş olduğu başarıdan dolayı 30 Nisan 1915’te gümüş imtiyaz madalyası verilmiştir. Şehit olan arkadaşını gören Türk askeri hiç durmadan süngüsüyle taarruz etmekte, adeta ölüme koşmaktadır. Aynı manzara; Kireçtepe’de, Anafartalar’da, Alçitepe’de yaşanmıştır. Bu; yüksek ruh, seciye, asalet, vatani canından aziz bilmek değil de nedir? Harbin en önemli neticesi sayılabilecek husus daha sonra kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti’nin burada yetişmiş, eğitilmiş neslini de maalesef yitirmiş olmasıdır. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti milletler mücadelesine geriden başlamak zorunda kalacaktır. İngiliz Generali Oglander de Türklerin eğitilmiş neslini yok ettiklerini ve bunun harbi kazanmak kadar önemli olduğunu ifade etmiştir.

Millî Şairimiz Mehmed Akif’in *Çanakkale Şehitlerine* şiirinin “*Şu boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi? En kesif orduların yükleniyor dördü beşi.*” mısralarında da ifade ettiği gibi Türk siperlerine dakikada 150 mermi düşmesi ne feci bir harbin yaşandığını bizlere biraz olsun hissettirebilir. Hatta o kadar ki emeline ulaşamayan İtilaf bloğu gaz bombası dahi kullanmakta beis görmezken Reuters ajansı tarafından “*Türkler pek mertçe ve asil bir tarzda savaşıyorlardı.*” diye dünyaya ilan edilmektedir. (s.73)

Uzun zamandır amansız bir mücadele şeklinde süren harp Türk tarafında bir yılgınlığa sebep olmazken İngiliz General Hamilton’un yazdığı raporlara göre kendi askerleri için aynı durum geçerli değildir. İngiliz, Fransız ve sömürge askerleri amaçsız bir mücadele verdiklerini, kendi toprakları haricindeki bir yerde neden bu kadar savaştıklarını anlamlandıramamakta, bundan dolayı da geri çekilmeyi istemektedir. Türk askerinin verdiği mücadele düşmanı dahi kışkırtacak derecededir. İngiliz General Hamilton dahi Türk askerinin direncini “*çok cesur ve çok iyi sevk edilen ordu*” olarak nitelemekten kaçamayacaktır. İngiliz askerler de mektuplarında ve hatıratlarında Türklerden övgü ifadeleriyle söz etmiştir. Aynı vakıyı Kore Savaşı’na giden Türk askerleri için Amerikan ve İngiliz askerler de ifade etmiştir. Bu da bize aradan ne kadar zaman geçerse geçsin bedenler farklılaşsa da ruhun aynı olduğunu göstermektedir, ancak bu arızı yönlerimiz için de geçerlidir.

İngiliz General Ian Hamilton 15 Ekim 1915’te Akdeniz Sefer Gücü komutanlığı görevinden alındı. Yerine gelen General Monro umudun kalmadığını, çekilmek gerektiğini Savaş Konseyi’ne ilettiler ve çekilme başladı, 9 Ocak 1916’da da nihayete erdi. Batılılarda bir mağlubiyet veya hedefe ulaşamama durumunda gerçekleştirilen soruşturma komisyonu kurma âdeti yerine getirildi. Komisyon raporlarını hazırlamış, Savaş Bakanı da dâhil olmak üzere birçok komutanı eleştirmiş, eksiklerini ve hatalarını dile getirmiştir. Bizde pek görülmeyen, ancak gerekli olan bu durum düşman adına sevindirici bir gelişmedir. Ayrıca bu mağlubiyet İngiltere’de hükûmetin değişmesinin ve Çarlık Rusyası’nda komünizm ihtilalinin zeminini hazırlarken Yunanistan ve Romanya bir süre daha tarafsız kalmış, Sırbistan yenilerek savaş dışı kalmış, harp boyunca Almanya’nın batı cephesindeki yükü azalmış ve Türk Kurtuluş Savaşı da dâhil olmak üzere birçok milletin bağımsızlık mücadelesine ilham kaynağı, ibret vesikası olmuştur. Türk milleti için bu zafer millî bir bilincin oluşması, kendi kaderini kendisinin belirleyeceği anlayışının

yerleşmesi ve daha sonra gerçekleşecek Milli Mücadele'ye bir moral değer olması açısından önemlidir. İngiliz ve Fransızların sömürgelerinden getirdiği Hintli ve Anzak diye tabir edilen Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerler için de millî şuur ve bilinç oluşumu açısından önemli ve daha sonra verecekleri millî bağımsızlık savaşlarına temel teşkil eden noktalardan biridir.

Çanakkale'nin propagandası ve alınan mağlubiyetin sindirilememesi, üzerinden yıllar geçse de devam edeceğe benzemektedir. Zira BBC tarafından 1999'da hazırlanan belgesel eksik bilgi ve belgelerle hazırlanmasından dolayı İngiliz Kralı'nın mahiyetindeki askerlerin Türkler tarafından esir alınıp öldürüldüğü veya kaybolduğu gibi yalan bir propagandaya malzeme olmuştur. Oysa o esirler esir olduktan sonra tekrar İngiltere'ye dönmüştür. Ancak İngiliz ve Fransız donanmaları Türk tarafı defalarca kendilerini uluslararası hukuk ile protesto etmesine rağmen sivilleri taşıyan tekneleri, hastaneleri, yolcu-nakliye gemilerini, balıkçı teknelerini hatta Süleyman Paşa Türbesi'ni dahi vurmuştur.

Daha savaşın sürdüğü yıllarda Osmanlı Genelkurmayı tarafından savaşta yaşananların sanata da yansması ve halk tarafından görülmesi için ressam ve dönemin önde gelen yazarlarının bölgeye intikali sağlanmıştır. Bunun neticesinde yazarlar hem kitaplarında hem gazetelerdeki köşelerinde, ressamalarda tuvallerinde harbi çeşitli yönleriyle ele almış ve sergiler açılmıştır. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından Merkez Ordu Sinema Dairesi kurulmuştur. Harbin filme çekilerek halka gösterilmesi amaçlanmıştır. Bunun için Çanakkale Harbi'yle alakalı bir film çekilmiş ve Ayasofya'daki Askerî Müze'nin bir kısmı sinema salonuna dönüştürülmüştür. (s.95)

Eserde savaşın lojistik ve sıhhiye kısmına da önemli bir yer ayrılmıştır. Özellikle son dönemde yayınlanan eserler ve belgelerle artık her ne kadar gerçekliği kalmasa da *arpa çorbası*, *hoşaf edebiyatının* öyle olmadığı, askerin iâşesinin büyük oranda, ihtiyacını giderecek şekilde karşılandığı ortaya konmuştur.

Savaşın komutanlarına ve hükümdarına da değinmek gerekir. Padişah V. Mehmed Reşad, 18 Mart zaferi üzerine duygularını bir şiir yazarak ifade etmiştir. (s. 123) Harbin kazanılmasında, planların ve tahkimatın yapılmasında, ordunun iyi ve disiplinli bir şekilde kumanda edilmesinde Harbiye Nazırı Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın sorumluluğu ve gayreti çok fazladır. Kendisi harp esnasında diğer cepheleer gibi Çanakkale'yi de defaatle teftiş etmiş, harbi geriden değil, bizzat yerinden sevk ve idare etmiştir. Enver Paşa'nın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiyeden komutanı da olan Esat Paşa, Esat Paşa'nın kardeşi Vehip Paşa, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı 18 Mart Kahramanı Cevad Paşa, Fevzi Paşa, Yarbay Selahaddin Adil Bey, Cafer Tayyar Bey, 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey muhakkak zikretmemiz gereken askerleriyle birlikte zaferde payı, emeği olan değerlerimizdir.

I. Cihan Harbi için çok zikredilen "*Araplar bize ihanet etti*" kalıp yargısının yanlışlığına eserde açıklık getiriliyor. Osmanlı padişahı aynı zamanda İslâm halifesi V. Mehmed Reşad'ın cihat ilanına Trablusgarp'ta Senüsiler ve Yemen İmamı Yahya olumlu cevap vererek bütün kuvvetleriyle Osmanlı safında savaşmışlardır. Elbette bu durum yalnızca bu iki isimle sınırlı değildir, ancak eserin konusu bağlamında yeterlidir. Zafer yine İslâm âleminde büyük sevince vesile olmuştur. Şiirler, destanlar

yazılmış, şenlikler yapılmıştır. Hatta Mısırlı Ahmet Muharrem'in kaleme aldığı destan o coğrafyanın insanının Türk'e bakışını da yansıtması açısından önemlidir.

Çanakkale Harbi'nde verilen mücadelenin ve tarihimizdeki yerinin daha iyi idrak edilmesi ve millet hafızasında diri tutulması için ilk anıt 1914'te yapılmıştır. 1944 yılında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın önerisi ile açılan yarışmada Doğan Ergin ile İsmail Utkular'ın projesi kabul görmüş ve bugün ziyaret ettiğimiz anıt 1960 yılında ziyarete açılmıştır. Lozan'da İngiliz ve Fransızlar kendi askerlerinin Çanakkale'de bulunan mezarlarının güvenliği meselesini gündeme getirmiş ve korumasının kendilerine verilmesini istemiştir; bunda da muvaffak olmuşlardır. Millet olma bilinci kendini her alanda göstermektedir.

Neticede Türk *son anda harekete geçen, bekleyen ve en nihayetinde büyük bir hınç ve öfke patlamasıyla gereğini yapan bir yapıya* sahiptir, diyebiliriz.